

Tijdens de staking te Wetteren in 1907 werden kinderen van stakers naar andere streken in het land gebracht. Om evidente financiële redenen, maar ook als propaganda-actie

Minderjarig - minderwaardig? Mogelijkheden voor onderzoek naar de minderjarige arbeider als actor in het verleden

Bart De Wilde, historicus

Voor het colloquium 'Rethinking Childhood. Working Children's Challenge to the Social Sciences' dat in november 2000 plaatshad in Parijs verzorgde ik een bijdrage over 'The Voice of Working Children in Belgium (1800-1914)'⁽¹⁾. De bedoeling was na te gaan wat kinderen in het verleden zelf over hun arbeid en arbeidsomstandigheden dachten. Dit uitgangspunt sluit nauw aan bij nieuw interdisciplinair onderzoek waar de mening en de leefwereld van minderjarigen aan belang wint en ernstig wordt genomen. Het kind wordt steeds vaker gezien als een zelfstandige mondige actor. Deze benadering is vrij recent en wordt langzaam ook in de geschiedschrijving toegepast met toch wel verrassende resultaten.

Hoe wij denken over kinderen en de gevolgen daarvan

Het was de historicus Philippe Ariès die ons in 1962 bewust maakte van mogelijke verschillende benaderingen van de 'kindertijd' (de Engelse term 'childhood' is eigenlijk beter). Hij situeert het ontstaan van het begrip kindertijd midden de 18e eeuw. Daarvóór was daar in zijn ogen niet echt sprake van.

Critici van Ariès verfijnden nadien diens visie door te wijzen op nog andere concepten, afhankelijk van tijd, klasse en/of regionale afkomst. De grote verdienste was alvast dat algemeen werd aanvaard dat er verschillende manieren bestonden om aan te kijken tegen en te denken over de kindertijd en dat deze belangrijke gevolgen hadden voor ons handelen. Zo kon het denken over de kindertijd worden onderverdeeld in een vijftal belangrijke stromingen die als uitgangspunt respectievelijk het onschuldige, het slechte, het immanente, het zich ontwikkelende en het onbewuste kind hanteren⁽²⁾.

Ondanks deze verschillen, die uiteraard soms tot zeer uiteenlopende resultaten leidden, was het vertrekpunt van de onderscheiden stromingen echter wel gemeenschappelijk. Zij vertrokken alle vijf van het standpunt dat de kindertijd niet volwaardig of evenwaardig was aan de volwassen tijd. In de kindertijd was men op weg naar, onaf, of in een overgangsfase. Achter elke minderjarige verschool zich een volwassene. Vandaar dat de kindertijd zelf nooit het uitgangspunt van het onderzoek was, maar altijd werd behandeld vanuit een volwassen topic. De transitie naar een volwaardig, volwassen bestaan houdt een positie van onderschikking in. In deze zogenaamde 'presociological' traditie, zoals James, Jenks en Prout ze noemen, waren minderjarigen als groep een niet-zelfstandig onderdeel van een groter geheel.

De actor-benadering is, zoals gezegd, eigenlijk een vrij recent onderzoeksconcept dat ingaat tegen bovenstaande visie en vertrekt van het standpunt dat de kindertijd tot een afgebakende leeftijdsgroep behoort die echter evenwaardig is aan andere leeftijdsgroepen. Kindertijd zelf wordt onderwerp van onderzoek. De minderjarige wordt een sociale actor met eigen meningen die geenszins ondergeschikt zijn aan deze van andere leeftijdsgroepen.

De geschiedschrijving en de verschillende visies op het kind

De geschiedschrijving over kinderen en minderjarigen baadde tot voor kort volledig in de sfeer van het eerder beschreven 'presociological' model. Afhankelijk van het onderwerp werd gebruik gemaakt van de verschillende stromingen binnen dit model, vasthoudend aan de traditie dat minderjarigen zelf niet bewust deelnamen aan het maatschappelijk proces. In het geval van de historische studie van de kinderarbeid en de afschaffing ervan werd vanuit 'beschermende' overwegingen een exclusief volwassen kijk op het fenomeen gebracht. Kinderarbeid in de 19e eeuw werd verengd tot een verhaal van louter kommer en kwel. De klemtoon kwam te liggen op beelden en bronnen die het misbruik benadrukten. Het 'onschuldige' kind werd blootgesteld aan een onmenselijk regime dat afschaffing rechtvaardigde.

Ook in België werd vanuit deze traditie het onderzoek naar kinderarbeid verricht. Onder meer door René De Herdt⁽³⁾, Florence Loriaux⁽⁴⁾ en Mieke De Neve⁽⁵⁾. Zij zorgden er mee voor dat het onderzoek als afgerond werd beschouwd en dat in elke populaire voorstelling van kinderarbeid het verengde beeld steeds werd herhaald. Kinderarbeid in de 19e eeuw in handboeken geschiedenis, romans (*Geheime vrienden* van Veerle Vriendts) of films (*Daens* van Stijn Coninckx) is synoniem van ellende en miserabilisme.

Het verhaal over de afschaffing van kinderarbeid is dan ook het verhaal van volwassenen die ongeveer unaniem kinderarbeid veroordeelden, op basis van hun morele verantwoordiging over misbruiken, en via de wet van 1889 arbeid voor kinderen onder de twaalf jaar verboden. Deze wet werd later aangevuld door verscheidene andere wetten

waardoor de leeftijdsgrens steeds verder opschoof.

De actor-benadering geeft echter een nieuwe impuls aan het onderzoek; er wordt meer aandacht besteed aan de mening van minderjarige arbeiders in het verleden.

De Canadese historicus, Robert McIntosh, wees in zijn inleiding tot zijn boek over kinderarbeid in de mijnsector in Canada op de tekorten van de geschiedenis in de 'presociological' traditie: "*Children have no history of their own: their 'history' is the account of action undertaken by others to improve their condition. They are mere victims of history*"⁽⁶⁾. Ook anderen, zoals Bernard Schlemmer⁽⁷⁾ of Viviana Zelizer⁽⁸⁾, wezen op de noodzaak minderjarige arbeiders niet langer te beschouwen als lijdende voorwerpen maar ze tot onderwerp te maken van de gebruikte bronnen en van het historisch onderzoek. Uitermate belangrijk daarbij is het probleem van de bronnen. Traditioneel werd voor de studie van het thema kinderarbeid zeer eenzijdig bronnenmateriaal gehanteerd, afkomstig van sociaalvoelende enquêteurs, vakbondsvertegenwoordigers, ouders en pedagogen, met andere woorden van volwassenen. Zij spraken in de plaats van de onmondig geachte groep kindarbeiders. Zeker op het einde van de 19e eeuw, toen in de ganse westerse geïndustrialiseerde wereld het verbod op kinderarbeid een belangrijk onderwerp werd, domineren de volwassenen de discussie helemaal.

De actor-benadering, waarbij kindarbeiders worden gezien als een competente groep van sociale actoren, vereist echter een andere benadering van de traditionele bronnen en het gebruik van een aantal 'anderssoortige' bronnen.

Stakende kinderen

De moeilijkheid bij de studie van kinderarbeid vanuit het actor-perspectief is het gebrek aan rechtstreeks bronnenmateriaal, afkomstig van deze groep kinderen. Eigen organisaties, geschriften van jongeren enz. zijn praktisch onbestaande. Er zijn echter mogelijkheden om hieraan te verhelpen, anderssoortig bronnenmateriaal bijvoorbeeld, en methodes die in andere disciplines ontwikkeld worden. Veel van het bestaande materiaal moet ook herlezen worden vanuit een specifieke generationele invalshoek. Als illustratie wil ik hier de stakingen aanhalen. Die moeten worden herbekeken aangezien heel wat ervan zogenaamde kinder- of jongerenstakingen waren. In sommige gevallen blijkt zelfs dat kindarbeiders helemaal zelfstandig als groep stakten. Uit onderzoek naar de eisen en het verloop van deze stakingen valt veel informatie te halen. Een interessant voorbeeld is de actie van een aantal minderjarige breisters in Sint-Niklaas in januari 1894. Uit slechts één detail is af te leiden dat het hier minderjarigen betrof. In een stakingsbericht in het dagblad *Het Volk* wordt terloops opgemerkt dat de onderhandelingen tussen de stakende breistertjes en de werkgevers werden gevoerd door de ouders van de betreffende meisjes. In het verslag van *Vóóruit* blijkt helemaal niet dat het hier minderjarigen betrof. De directe aanleiding voor het conflict was de invoering van enkele nieuwe arbeidsvoorwaarden zonder enig overleg, waardoor de onge-

Het meisje uit de stoomfabriek

Raders ruischen,
Snorren, suizen,
Mokers stampen,
Pijpen dampen,
Ketels rooken,
Bruisen, koken,
Kolen blaken,
Schroeven kraken,
Vlammen gloeien,
Spanklen vloeien,
Dagen, nachten

Zwoegt men hier met reuzenkrachten.

Bij des stoomwerks doffen toon,
Onder vele doodsgevaren,
Zit een meisje, jong van jaren,
Blauw van oog en bleek van koön.

Voor haars meesters ruim gewin
Volgt ze vlijtig diens bevelen.
Rust de hand of wil die spelen,
't drijfwoord klinkt: "ga voort en sprint!"

zoo, van d'eersten morgengloed,
bukt ze bij de raders neer,
werpt de weefspoel heen en weder
tot de nacht de velden groet.

Is de bange taak gereed,
't kindje sluipt naar 't hutje henen,
waar haar hongerend ouders weenen,
Bij de vruchten van haar zweet.

Refrein

Elken morgen vindt men 't kind,
Bij den weefstoel neêrgebogen,
Tot het met een traan in d'oogen
't schamel kluisje wedervindt.

Voor het stukje zwarte brood
Is ze een levende machiene,
Smeekend vaak den Ongeziene,
Om een zoeten vroegen dood.

Meisje! kort is elks verdriet;
't juk des leeds dat u moet prangen
rooft den blos u van de wangen
en, niet waar, men telt dit niet?

't Leed dooft in uw blik den gloed,
nacht is d'ochtend van uw leven;
door de zweep van 't lot gedreven,
klinkt het rusteloos: "voort, gij moet!"

Refrein

ziet, een ander voert de spoel!
't kindje, bleek van wang en oogen,
zit niet meer ter neergebogen
in den harden weversstoel.

Ginds, in 't hutje, waar de nood
Hoog steeg met den bangen winter,
Lag ze ziek, ze werd daar ginter
Vroeg reeds 't offer van den dood.

En haar weenend ouderpaar
Stond vertwijfeld er neven,
Bad vergeefs om 's dochters leven,
Wat ze kregen kwam van haar!

En ze slaapt nu onder 't gras,
Rustend van zoo bange plagen.
't Knopje werd reeds afgeslagen,
voor het nog een bloempje was!

veer vijftig betrokken kinderen vreesden heel wat minder te gaan verdienen. Ze eisten dan ook een aantal aanpassingen van het nieuwe arbeidsregime en - en dat is toch opmerkelijk - daarnaast vroegen ze ook gehoord te kunnen worden in de werkrechtshoudersraden en in de werk- en nijverheidsraden. Zij konden er tot dan slechts via een tussenpersoon (in casu een volwassen meestergast!!!) hun klachten laten horen. Uiteindelijk werd door toedoen van de ouders de staking opgeschort en moesten de breistertjes aan het voorgestelde tarief het werk hervatten. Over hun eisen in verband met de werkrechtshoudersraad of de werk- en nijverheidsraad werd niet onderhandeld en werd niets meer vernomen⁽⁹⁾.

Dergelijke conflicten werden in het stakingsonderzoek tot dusver niet als kinderstaking erkend maar gingen op in het groter geheel van de arbeidersstakingen. Een vluchtige blik op een aantal van de textielstakingen uit de periode 1892-1900, die ik naar aanleiding van eerder onderzoek verzamelde, leerde mij alvast dat heel wat betrokkenen bij deze stakingen uitsluitend minderjarigen waren en dat die dus eigenlijk als kinderstakingen gecatalogiseerd kunnen worden.

Zo waren er conflicten in Luik (draadjesmakers Spinnerij Servoir juni 1895), Verviers ('rattacheurs' meerdere spinnerijen april-mei 1896), Gent (vlasspinnerij De Smet Dhanis januari 1897), Gent (hekelars vlasspinnerij Feyerick mei 1900), Gent (hekelars katoenspinnerij La Gantoise mei 1900) enz. Dikwijls is het slechts via details in de berichtgeving zoals vermelde lonen van de stakers, de toevallige vermelding 'jongelingen' of het beroep, dat men merkt dat het om minderjarigen ging. In niet zoveel leken deze 'kind'stakingen te verschillen van andere stakingen. Het ging ook in geen enkel geval om de afschaffing van hun arbeid maar eerder om eisen in verband met de arbeidsduur, het loon en de arbeidsomstandigheden. Verder blijkt uit niets dat volwassenen deze minderjarigen stuurden of beïnvloedden, zoals dikwijls wordt aangenomen.

Belangrijk uitgangspunt bij het onderzoek is, zoals gezegd, de kinderen zelf aan het woord laten. Opzettelijk werden acties, stakingen, manifestaties georganiseerd of gestuurd door volwassenen als kinderstaking geïgnoreerd. Uittochten van de kinderen van stakers bijvoorbeeld werden doelbewust niet onder de aandacht gebracht. Net omdat kinderen en jongeren als onmondige, weerloze slachtoffers worden beschouwd die woordvoerders nodig hadden, waren zij van generlei nut bij vroeger onderzoek.

In 1999 verscheen een Amerikaanse publicatie van Susan Campbell Bartoletti over kinderstakingen waarbij bovenstaande selectie niet werd doorgevoerd⁽¹⁰⁾. Het resultaat is dan ook zoals te verwachten helemaal anders. Bartoletti behandelt in haar boek een achttal zogenaamde kinderstakingen over de periode 1836-1912. Daarbij houdt ze duidelijk geen rekening met het al dan niet actor-gebonden karakter van de stakingen. Zij vermeldt, naast een aantal duidelijke kinderstakingen, een aantal acties die ikzelf niet in de categorie kinderstakingen zou opnemen. Bijvoorbeeld een actie als de '125-mile Children's Crusade', in 1903 georganiseerd door 'Mother Jones' waarbij tweeëntwintig kinderen onder haar leiding te voet vanuit Philadelphia naar Oyster Bay trokken

waar president Roosevelt verbleef. Het was duidelijk een door haar gedirigeerde actie om aandacht te vragen voor een verbod op kinderarbeid. De betreffende kinderen waren oorspronkelijk bij een textielstaking betrokken waarbij arbeiders - kinderen en volwassenen - aandrongen op een vermindering van hun arbeidsuren.

Op die manier komen in het boek van Bartoletti, opnieuw tegen een achtergrond van ellende, heldhaftige verhalen van 'moedige jongens en meisjes' die opstonden tegen de verdrukking en ijverden voor de afschaffing van kinderarbeid.

In België waren er ook kinderruittochten naar aanleiding van langdurige textielstakingen zoals bijvoorbeeld te Verviers (1906) en Wetteren (1907). Arbeidersorganisaties organiseerden met succes de overbrenging van kinderen van stakende arbeiders naar streken in het ganse land. Naast een aantal evidente redenen om de stakers financieel te ontlasten ging van dergelijke acties ook een wervende kracht uit. Ze onderbrengen in de categorie kinderstakingen zou uiteraard onjuist zijn.

Het belang van de hernieuwde aandacht voor kinderarbeid in het verleden vanuit het actor-perspectief

Bovenstaand voorbeeld over mogelijk vernieuwd onderzoek naar kinderarbeid in de vorige eeuw geeft een idee van de mogelijkheden die worden geboden om een beter inzicht te verwerven in dit historisch fenomeen. Belangrijk daarbij is het onderzoek naar de rol van minderjarigen als volwaardige actoren in alle overlevingsstrategieën die in de 19e eeuw door de arbeiders werden aangewend, zoals hun rol in het gewelddadig arbeidersprotest, hun aandeel in de petitionementen, hun verschijnen voor de werkrechtshraden of hun aandeel in collectieve ontslagnames. De voorlopige conclusies van het verkennend onderzoek naar aanleiding van het artikel *The Voice of Working Children in Belgium (1800-1914)* laten alvast vermoeden dat kindarbeiders in de loop van de 19e eeuw een evolutie doormaakten van evenwaardig mondig deel van de grote arbeidersgroep tot een geïsoleerde, gedomineerde groep slachtoffers. Een evolutie die blijkbaar een essentiële factor geweest is in de totstandkoming van de afschaffing van de kinderarbeid in het Westen op het einde van de 19e eeuw.

Ongetwijfeld zal verder onderzoek ons in staat stellen om het bestaande beeld over minderjarigen toen bij te sturen. Maar het belang ervan overstijgt mijns inziens ook het thema. Het biedt immers mogelijkheden "to ask new questions about the past" zoals Peter Burke⁽¹⁾ het nut van vrouwengeschiedenis, waarmee de generationele geschiedschrijving veel overeenkomsten heeft, in 1992 omschreef. Immers, via dit onderzoek verwerven we ook een beter inzicht in de 19e eeuwse arbeid in het algemeen. Het zou ons in staat moeten stellen arbeid in het verleden iets genuanceerder te gaan behandelen bijvoorbeeld in het geschiedenisonderwijs⁽²⁾ waar de stigmatisering van arbeid, door het eenzijdig gebruik van negatief beeld- en ander bronnenmateriaal, ongetwijfeld mee aan de basis ligt van het verfoeilijke watervaleffect.

Bij uitbreiding zou dergelijk generatiegericht onderzoek vanuit een duidelijk actor-perspectief van nut kunnen zijn voor de sociale geschiedschrijving in het algemeen. Via permanente aandacht voor de generatieproblematiek wordt immers onze blik op maatschappelijke processen verruimd.

- (1) B. DE WILDE, The Voice of Working Children in Belgium (1800-1914). In: *Information Bulletin n° 4 for the International Conference 'Rethinking Childhood', Working Children's Challenge to the Social Sciences*, Bondy (France), 15-17.11.2000, pp. 12-19
- (2) A. JAMES, C. JENKS, A. PROUT, *Theorizing Childhood*, Cambridge: Polity Press, 1998, pp. 9-21.
- (3) B. DE HERDT, B. DE GRAVE, *Kinderarbeid van omstreeks 1800 tot 1914*, Gent, 1979, 135 p.
- (4) F. LORIAUX, *Enfants-machines: histoire du travail des enfants en Belgique aux 19e et 20e siècles*, Bruxelles, 2000, 125 p.
- (5) M. DE NEVE, *Kinderarbeid te Gent*, Gent, licentiaatsverhandeling, 1991, 407 p.
- (6) R. McINTOSH, *Boys in the Pits: Child Labour in Coal Mines*, Montreal & Kingston-London-Ithaca: McGill-Queen's University Press, 2000, 305 p.
- (7) B. SCHLEMMER (ed.), *The Exploited Child*, London-New York: Zed Books, 2000, 335 p.
- (8) V.A. ZELIZER, *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children*, Princeton University Press, 1994, 277 p.
- (9) *Het Volk*, 26.01 en *Het Volk*, 27.01.1894; *Vooruit*, 29.01 en *Vooruit*, 30.01.1894.
- (10) S.C. BARTOLETTI, *Kids on strike!* Boston, 1999, 208 p.
- (11) P. BURKE, *History & Social Theory*, 1992.
- (12) B. DE WILDE, Kinderen - Jongeren - Minderjarigen. Nieuwe inzichten over kinderarbeid en hun bruikbaarheid in het geschiedenisonderwijs. In: *Kleio, Tijdschrift van de Vereniging van Docenten in Geschiedenis en Staatsinrichting*, 42(juni 2001)4, pp. 30-34.